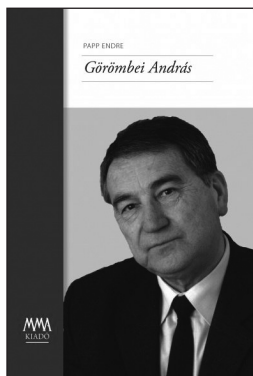

A nemzeti irodalomszemlélet mérlege

Papp Endre Görömbei András című monográfiájáról

Csordás László

Görömbei András a legjelentősebb magyar irodalomtörténészek közé tartozott a 20. század második felében és a 21. század első évtizedében. Többek közt páratlan munkabírása, erős alapokra épített, tudatosan és finoman kimunkált konzervatív létszemlélete, összetéveszthetetlen fogalomhasználata, min-

Csordás László 1988-ban született Kárpátalján, Eszenyben. Az Ungvári Nemzeti Egyetem magyar nyelv és irodalom szakán 2010-ben szerzett MA-típusú diplomát. Jelenleg a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság elnöke, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Magyar Tanszéki Csoportjának oktatója. 2009 óta publikál, főként irodalomkritikákat és irodalomtörténeti tanulmányokat. Első önálló kötete *A szétszóródás árnyékában* címmel látott napvilágot 2014-ben az Intermix Kiadó gondozásában.

denkor vállalt népi-nemzeti elkötelezettsége, szelíd, de határozott vitapozíciója tette őt jellegadóvá a magyar irodalomtudományban. A Debreceni Egyetemen tartott óráin, szemléletformáló monográfiáin, kézikönyvein és tanulmányain generációk sora nőtt fel, elfogadva értékítéleteit vagy épp megfogalmazva ellenvetéseit. Tanítványi köre rendkívül kiterjedt és sokszínű. 2013-ban, hosszú betegség után bekövetkezett halálával méltán érezték sokan úgy, hogy egy korszak zárult le a népi-nemzeti szemléletű, létérdekű irodalomértésben.

Papp Endre most arra vállalkozott, hogy áttekintse ezt az életutat, irodalomtörténeti pályát és mérlegre tegye Görömbei András örökségét. A halál óta eltelt idő talán éppen elég arra, hogy a gyász elmúltával olyan pozíciót foglalhasson el az újraolvasást elvégző tanítvány, amely lehetővé teszi a tárgyilagos megközelítést és értékelést. Nem véletlen, hogy az irodalomtudósi portré első fejezetében éppen a tudósi mű maradandóságán, az idő és az ember kapcsolatán keresztül közelíti meg Görömbei életművét. Ehhez kiindulópontnak egy Görömbei-idézetet elevenít fel, mégpedig az egyik egyetemi tanáráról, mesteréről, Barta Jánosról emlékező sorokat: „Tudósra emlékezve nem az a legfőbb szempontunk, hogy egyes részeredményei mennyire képesek helytállni a változó időben, hanem az, hogy a maga idejében hiteles, igaz válaszokat adott-e a kor szakmai és emberi kihívásaira, továbbvitte-e a tudomány fejlődését? Adott-e ösztönzéseket a következő generációk számára ahhoz, hogy eredményeit átalakítva, módosítva hasznosítsák?” (7.) Ezt az időszemléletet, szakmai-etikai nézőpontot, illetve ezeket a kérdéseket szem előtt tartva rajzolja meg Papp az irodalomtörténész portróját a következő fejezetekben.

Mivel Görömbei András esetében szétválaszthatatlanul összefonódnak az életesezmények a fokozatosan kikristályosodó tudósi eszményekkel, ezért röviden betekinthetünk a családi múltba, „egy konzervatív, vallásos és nemzeti értékrendű, katolikus” (12.) parasztcsaládba, vázlatosan megismerhetjük az életutat Tiszapolgártól a Magyar Tudományos Akadémiáig. Majd az irodalomtörténész pályatárs-barát, Imre László által korábban rekonstruált fiatalkori, szemléletformáló élmények, tapasztalatok, illetve az interjúkból megismerhető öntanúsítások kerülnek sorra, hogy nyilvánvalóvá váljanak a személyes, lelki vonatkozásai a paraszti kultúra elemi hatásának és a népi-nemzeti szemléletmód tudatos választásának. A könyv a továbbiakban tulajdonképpen ennek a nemzeti, létérdekű irodalomszemléletnek a bemutatása, kommentárja és mérlege: a fogalmi tisztázáson túl sorra kerülnek a mesterek és olvasmányélmények, a szerzői monográfiák, kézikönyvek, egyes alapvető tanulmányok, hogy az utolsó oldalakon egy olyan eszmény körvonalazódjon ezekből, amelyet egyre inkább múltba tűnőként érzékelhetünk a mai kulturális közeg kontextusában.

Görömbei András mélyen hitt abban, hogy egyrészt nincs irodalmon kívüli probléma, másrészt pedig az irodalomnak a szűkebb értelemben vett esztétikai hatáson túl etikai, egyén- és nemzetformáló hatása van, írásában éppen ezért gyakran visszatérnek olyan megjelölések, mint az „életelvű”, a „létérdekű”, a „cselekvő” irodalom. Úgy gondolta, hogy a műalkotás esztétikai és etikai vonásai nem-hogy szemben állnának vagy kizárnák egymást, hanem egyenesen együtt mérendők: „az értékes és a fontos relációjában alkotott esztétikai ítéletet, a szépség tapasztalatát összekapcsolta a nemzeti önismereti tartalom-

mal” (62.) — összegez Papp. Létszemlélete a népi-nemzeti eszmerendszer (a két jelző rokonértelmű szóként használt ebben a gondolkodásmódban), a közösségi azonosságtudat és az identitásteremtés fogalmaival írható körül. Kétségtelenül egzisztencialista irodalomtörténész volt, erről így vallott egy irodalomtörténeti vállalkozással szemben megfogalmazott gondolatmenetében: „Az irodalomtörténet számomra egzisztenciális tudomány: az egyén és közösség létének esztétikai értelmezése. Az irodalom az egyéni és nemzeti önismeret semmi mással nem helyettesíthető forrása és értéke. Irodalomtörténetet úgy kell írni, hogy annak minden sorából érződjék, hogy az emberlét értelme szempontjából fontos dolgokról szól” (21.). Ha végigtekintünk Görömbei köteteinek során, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy ennek az eszménynek a megvalósulását tapasztalhatjuk meg.

Mielőtt a kötetek elemzésébe fogna, Papp kijelöli azokat a tájékozódási pontokat, szellemi magaslatokat, amelyek meghatározták Görömbei eszmélkedését. Elsősorban két hatás, a Németh Lászlóé és a Barta Jánosé (illetőleg intézményileg a debreceni iskoláé) emelhető ki. Ezeken keresztül pedig rálátás nyílik egyik oldalról a pozitivistá-szellemtörténeti irodalomfelfogásra, „az élményi esztétikára”, melyet Görömbei maga is követett, igaz a lét-hermeneutika és a recepcióesztétika némely kérdésirányaival kiegészítve, kiigazítva azt. Németh László életművét pedig legnagyobb szellemi élményének tartotta, sőt bibliájának tekintette. Az ő gondolataiból (távolabbról pedig a német idealizmusból) ihletődve kezdtek el foglalkoztatni mélyebben a sorskérdések, az eszmeiség és az erkölcs kapcsolata, továbbá a nemzeti sajátosságok összehangolásának lehetősége egyfajta minőségjelvel.

Monográfusként rendre olyan szerzői életműveket választott, amelyek értékrendjével azonosulni tudott, amelyek tovább mélyítették és árnyalták a nemzeti önismerettel kapcsolatos elméleti feltevéseit. E könyvek háttérében elsősorban a beleérzés, az élmény és a szintézis eszménye működik. Papp Endre sorra veszi a monográfiákat (elemzési sorrendben: *Sinka István*; *Nagy László költészete*; *Sütő András*; *Csoóri Sándor* és *Nagy Gáspár*), alaposan átgondolt elméleti előfeltevésekkel, mértéktartó megfogalmazásokkal élve tárja fel ezek érték-szerkezetét. A Sinkáról szóló volt az első kötet, amelyben egy életmű monografikus szintű feldolgozására vállalkozott Görömbei: a költő művészetére — úgy érezte — származása miatt volt könnyű ráhangolódni. Ösztönös, elemi erejű tehetségnek tartotta, miközben látta korlátait is. Módszertanában az életrajzi, pszichologizáló megközelítést egészíti ki műelemzésekkel — ez az alap kisebb kiigazításokkal a későbbi értelmezésekben is megmarad. Papp pedig kitartó figyelemmel követi az éppen formálódó irodalomtörténeti szemléletet. Annak ellenére, hogy portréjában inkább bemutatásra törekszik, bíráló megjegyzéseit sem rejti véka alá: a Sinka-monográfia történelemképére bizony rányomta bélyegét a korszak retorikája, itt-ott a marxista-leninista múltfelfogás befolyása érződik még bizonyos gondolatmeneteken. A Nagy László költészetéről írt nagymonográfia viszont már letisztult, érett munka, benne a filológiai-pozitivisták műelemző módszertant ötvözi a megértő kommentárral az irodalomtörténész. Bár a könyvben nem expliciten kifejtve jelenik meg Görömbei előfeltevérendszer, Papp rekonstruálja azt a nyomokból, majd összefoglalóan megállapítja: „Nagy László költészete az erős, autonóm, önmaga azonosságát őrző személyiséget

szólaltatja meg Görömbei András számára” (92.). Sütő András volt az, aki magas esztétikai színvonalon szólaltatta meg műveiben azokat az etikai problémákat, illetve íróként hitelt tett olyan emberi értékek mellett, melyek az irodalomtörténész számára létfontosságúak voltak. Ebben az életműben látta megvalósulni azt az eszményt, mely szerint a közösségi, morális gondok, a kisebbségi léttapasztalatok és az esztétikai értékek nem kizárják, hanem kölcsönösen feltételezik egymást. Csoóri Sándor és Nagy Gáspár életműve pedig a nemzeti létgonddal való folyamatos szembesülés és az önismeret elmélyítése miatt volt megkerülhetetlen Görömbei számára. Ugyanakkor azt is hangsúlyozta mindig, hogy az erkölcsi kiválóság soha nem helyettesítheti a műveket, a kiemelt eszmények csakis a nyelvi lelemények és a kivételes művészi-poétikai megformálás által válhatnak irodalmi-esztétikai minőségűvé.

Görömbei András a nemzet kulturális felfogására támaszkodott, ezért is fordult a határon túlra került magyar kisebbség-nemzetiség irodalma felé, és tett meg mindent a magyar irodalmak teljes jogú elismertetéséért az egyetemes magyar irodalomban. Úgy gondolta, hogy a magyar irodalom evidensen magába foglalja a magyarországi mellett a nemzetiségi és a nyugati-emigrációs magyar irodalmakat — egy olyan korszakban kezdett el foglalkozni a témával, amikor erről csak nagyon korlátozottan lehetett beszélni. A Németh László-i szemléletből (külön sors — külön irodalom) kiindulva önálló egységekként tanulmányozta ezeket az irodalmakat, tárta fel értékeit, majd pedig számos alapvető tanulmányban és kézikönyvben tett kísérletet a felismert értékek átmentésére. Papp Endre az így létrejött, mai nézőpontból már meglehetősen merevnek tűnő, a rendszerváltás

után kialakult összetett identitásalakzatokat inkább megkerülő irodalomtörténeti koncepciót bírálja leginkább könyvében. Amellett érvel, hogy „a történelmi konstrukcióhoz kapcsolódó feldolgozás kiszolgáltatja a rendszerezést az elkerülhetetlen változásnak” (149.), az irodalmi szempontok pedig nagyon gyakran alárendelődnek a történelmi–társadalmi meghatározottságnak (ezért is nevezi Papp inkább művelődéstörténetinek ezt a szempontrendszert). A megjelenés idején kétségtelenül úttörőnek számító *A csehszlovákiai magyar irodalom 1945–1980* című könyvből hoz fel példákat: neveket sorol, akiknek munkássága e megközelítésben fontosnak látszott, miközben ma már alig ismerünk fel e szerzők közül valakit. De vannak ellenpéldák: szemben az előző összegzéssel a Bertha Zoltánnal közösen írt *A hetvenes évek romániai magyar irodalma* című korszakmonográfiában tárgyalt szerzők a későbbi jelentős életműveket tekintve igazolták a kiemeléseket.

Az irodalomtörténést a nemzeti önismeret és azonosságtudat kérdéseivel való folyamatos szembesülés vezette a magyarságtudományhoz. Mélyen foglalkoztatták azok a problémák, melyek a globalizálódó világban kerültek felszínre: hogyan őrizhető meg a nemzeti sajátosság a megváltozott világban? Milyen módon lehet a magyar identitásra építeni az európai integrációban?

Papp Endre a kötet végén összefoglalja az idős irodalomtörténész gondolatait, világszemléletét. Görömbei a rendszerváltás utáni változásokban elsősorban válságot tapasztalt. Leértékelődött az irodalom szerepe, a társadalomban az igénytelenség, a közöny, az apátia uralkodott el. A szépirodalom funkcióját pedig nyilvánvalóan nem képes pótolni sem az érdekezérelt politika, sem a felszínes populáris

kultúra. Ezeket szem előtt tartva Papp úgy látja, Görömbei András „a jelentől gyorsuló ütemben távolodó magatartástípus példája” (176.).

Alapos és fontos könyv született, amelynek gazdagságát, elméleti rendszerezésének részletességét, finomra hangolt fogalmi megkülönböztetéseit aligha érzékeltetheti egy ilyenfajta rövid írás. Papp Endre végig gondosan ügyel a mértéktartó fogalmazásra, problémaérzékenysége lehetőség szerint kerüli az egyoldalú kiemeléseket, bírálatokat. Ha néhány összefoglaló jellegű megállapítása olvasóként ellenvetések megfogalmazására is késztet (ilyen, amikor egy helyen kijelenti, hogy a magyar irodalom kánonja jelenleg nem érzékeny a regionális sajátosságokra; de az utolsó fejezet némely sommás értékállítást szintén ide sorolhatnám), az általa megrajzolt irodalomtörténeti portré gondos megmunkáltságához és hiteléhez aligha férhet kétség.

Papp Endre: *Görömbei András*, MMA Kiadó, 2019, 190 oldal.